

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ**

САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИ
ВА АРХЕОЛОГИЯСИ
МУАММОЛАРИ**

(Республика илмий конференция материаллари)

1-қисм

*СамДУ илмий техник кенгаши
мажлисида муҳокама қилиниб
нашрга тавсия этилган
(2018 йил 19 март, 5-баённома)*

САМАРҚАНД –2018

УЎК 902.6 (575.1)
КБК 63.4(5 У3)
М 37

“Марказий Осиё тарихи ва археологияси муаммолари” мавзусидаги Республика илмий конференция материаллари. – Самарқанд, СамДУ нашри, 2018. – 160 б.

Тахрир ҳайъати:

Сагдуллаев А.С. (маъсул муҳаррир), Джуракулова Д., Эргашев Б.Э., Холматов Н.Ў., Холиқулов Р.Ш., Ҳошимова М.М, Ғойибов Б.С., Эргашев О.Т., Ўсаров С.Р., Якубжанов Н.Қ., Абриев Р.Б.

Илмий конференция материалларида Марказий Осиёнинг энг қадимги даврларидан то ҳозирга қунга қадар бўлган ўтмишига оид маълумотлар келтирилган бўлиб, уларда тарих ва археология фанларининг янги манбалари, бу борада олимлар эришган муҳим ютуқлар, мавжуд муаммолар, хулосалар ҳамда мулоҳазалар давр талабидан келиб чиққан ҳолда илгари сурилган. Конференция материаллари археология, этнография, тарихишунослик, манбашунослик, нумизматика, матншунослик, диншунослик соҳаларига қизиқувчилар ва кенг доирадаги китобхонлар оммасига мўлжалланган.

**Маърузалар материалларида ёритилган тарихий жараёнлар,
маълумотлар ва чиқарилган хулосаларнинг ҳаққонийлигига
муаллифлар жавобгар**

ISBN 978-9943-997-84-4

© Самарқанд давлат университети
© СамДУ нашриёти

ЎЗБЕК ХАЛҚ ТАБОБАТИ АНЪАНАЛАРИ ТИЗИМИДА ТАБИБЛИК СИНОВИ

Ўзбек халқининг табобат анъаналари Хитой, Тибет, ҳинд ва Марказий Осиё халқларининг табобат сингари ўзига хос минтақавий хусусият ва тарихга эга. Ўлка табобати ҳақида энг қадимий манба “Авесто”да ҳам маълумотлар учрайди. Табобат анъаналарининг пайдо бўлиши ва ривожланишига халқнинг турмуш тарзи, ижтимоий, иқтисодий ва ҳўжалик ютуқлари ҳамда диний кадрятлари бевосита таъсир қилади. Табобат илми, табибларнинг устоз-шогирдлик муносабатлари, касбий ва шахсий фазилатлари халқнинг миллий минталетити, яшаш тарзи, этник таркиби, бошқа хунар турларининг анъаналари билан ўзаро муносабати каби омиллар натижасида шаклланган ҳамда давлат томонидан бу соҳага эътибор қаратилиши, жамият амал қиладиган урф-одатлар таъсирида ривожланган.

Барча халқларда табобат илми ва анъаналари авлоддан - авлодга огзаки равишда ўтиб келган. Маълум даврларда табобат соҳасига давлат томонидан эътибор қаратилиши ва шу ҳудудда тиб илмининг юксак даражада ривожланиши сабабли тиббий китоблар, қўлланмалар ва рисоалар яратилган. Лекин, бугунги кунгача халқ орасида табобат анъаналарига доир айрим даволаш усуллари, урф-одатлари, маросимлари борки, улар шу соҳа тарихи ва минтақавий хусусиятларини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга.

Табобат устоз-шогирдлик анъаналарига асосланиб, шогирд маълум муддат ўзи танлаган устозидан касб сирларини ва табиблик этикасини ўрганган. Маълум муддатдан сўнг шогирд етари билим, малака ва тажрибага эга бўлгач, шогирдлик муддати тугаб, мустақил фаолият бошлашга киришади.

Қадимдан шогирднинг мустақил иш бошлаш жараёни мураккаб синовлардан сўнг амалга оширилган. Масалан, “Авеста”да ҳам шогирдлар ўқишни узоқ йиллар давом эттирганлиги ва мустақил фаолиятга бир қанча синовлардан сўнг қўйилганлиги айтилади¹.

Ўрта асрларга келиб бу жараён расмий тартибга солинган. Масалан, 931 йилда Халифа Муқтадир табибларни имтиҳон қилиш ҳақида махсус фармон чиқарган². Имтиҳондан мувафаққиятли ўтган табибларга махсус шаходатнома бериш йўлга қўйилиб, шаходатномада тибнинг бирор соҳасида табиблик қилишга рухсат берилгани айтилган. Шунингдек, “У доимо раислар билан маслаҳатлашиб туриши, ишончли устозларидан насиҳат олиб, уларнинг тажрибасидан фойдаланиш лозим”лиги таъкидланади³. Табиблар мажлисига ёши улуғи раислик қилган ва ёши кичиги маслаҳатларни ёзиб ёрдам сўраган табибга берган.

Касб-хунар тарихига назар солсак, барча ўргатувчилар ўз шогирдларига нисбатан қаттиқўл, талабчан бўлган, шогирдлар учун махсус одоб талабларини

¹ Пармонов С. Қадимги шарқ тиббиёти фалсафаси // Сихат-саломатлик. 1999. № 4. –Б. 23.

² Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Ҳадис ва ҳаёт. Тиб ва дам. 18 жуз. Т. Шарқ. 2010. Б. 235.

³ Ўша асар. Б. 235.

ишлаб чиққанлигини кўриш мумкин¹. Маргилонлик табибнинг хотираларига кўра, у шогирдлик муддатини тугатгач, имтиҳон чогида устозини (ўз отасини) операция қилиш сўралган ва бу иш муваффақиятли бажарилгач, мустақил фаолиятга рухсат берилган². Д. Логофетнинг ёзишича, устоз ўз шогирдига фотиҳа бергач, шогирдини фаолият юритиши учун жой, турли гиёҳлар, тайёр дорилар билан таъминлаган ва барча даволаш сирларидан огоҳ этган³. А. Қодировнинг ёзишича, табибликни касб қилишни истаган киши аввало гувоҳлар иштирокида учта касални муваффақиятли даволаб, ўз маҳоратини кўрсатиши зарур⁴, шундан сўнг у табиб мақомига эга чиққан.

Шогирднинг мустақил фаолият бошлаши нафақат табобат соҳасида, балки барча касб-хунар вакиллари орасида ҳам маълум удумлар ва бажариладиган маросимлар билан ажралиб туради⁵. Табобат соҳасида эса шогирднинг мавжуд синовлардан ўтиб, эл назарига тушгач оқ фотиҳа бериш маросими ўтказилади. Бу жараён устознинг хонадошида ташкил қилиниб, чор– атрофдан кўзга кўринган ҳакимлар иштирок этишади. Табиб Ф. Сайфиевнинг айтишича, унинг мустақил иш бошлаши учун ташкил қилинган йигинда Лукмони Ҳақим ҳаққига дуо ўқилиб, шогирд томонидан устозига бош-оёқ сарпо берган⁶.

Халқ орасида машҳур бўлган Моштабиблар ҳам тиб илми сулола ичида давом этиб келаётган бўлсада, устоз-шогирдлик қоидалари ҳамда мустақил фаолият бошлаш учун ўтказиладиган синовларга катта эътибор қаратишган. Кўпинча, устоз иш бошлаётган шогирдига табобатга оид бирор анжом совга қилади, аксарият ҳолларда шогирд табобатнинг қайси соҳасида иқтидорли бўлса шунга оид предмет берилган (масалан: доригар бўлса ховонча берилган).

Сўровномада қатнашган аксар табиблар ҳозирда мустақил фаолиятни йўлга қўйган бўлсада, ҳар йили маълум вақтда устози ёки уни оиласи ҳолидан хабар олишини таъкидлашди. Уларнинг баъзилари ҳар йили янги иш бошлашдан олдин устоздан оқ фотиҳа олишни ўзларига анъана сифатида белгилаб олишган.

Халқ табобати тизимида табиблик синови бўлажак табибнинг касбий ва шахсий ахлоқ нормаларига эга эканлигини текшириш мақсадида ўтказилади. Яъни, бўлажак табибларни синовдан ўтказиш, фақатгина унинг тиббий билим ва малакага эга эканлиги билан чегараланиб қолмасдан, миллий урф-одат, касбий анъана ва риоя этиш лозим бўлган ахлоқий меъёрларни ҳам қамраб олади.

¹ Юлдашев Ҳ. Кичик мутахассислар тайёрлашда “Устоз шогирд одоби” анъаналаридан фойдаланишнинг илмий услубий асослари. Пед. фан. ном. учун дисс. автореферати. –Тошкент: 2006. –Б. 9.

² Лыкошин Н. Сартарашъ (туземный брадобрей и цирюльникъ) // Туркестанские ведомости. 1903, 18-сентябр.

³ Логофеть Д. Бухарское ханство – под русским протекторатом. Томъ II. –Спб.: Издатель. В. Березовский, 1911. –С.135.

⁴ Қодиров А. Ўзбекистон тиббиёти тарихи. –Тошкент: Абу Али Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2001. –Б. 33.

⁵ Бу ҳақда қаранг: Гордлевский В. Из жизни цехов в Турции. К истории Ахи // Азиатский музей. Записки коллегии востоковедов. Томъ XI. Вып. II. –Л.: 1927. –С. 239-243; Пещерева Е. Городское гончарное производство Средней Азии. –М.: 1959. –С. 312-312.; Фуломов С., Булатов С. Шарқона уста-шогирд одоби. –Тошкент: 2000.; Юлдашев Ҳ., Булатов С. Устоз ва шогирд одоби. –Тошкент: Ўзбекистон, 2004.

⁶ Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Жондор тумани. 2015 йил.

7.	Асланов А.П. Ўрта асрларда Иштихоннинг топографияси хусусида.	26
8.	Базаров Б. Шимоли-гарбий Бактриянинг юнон-македон истилоси тарихшунослиги	29
9.	Бегижонов Ж.О. Моддий маданият ёдгорликларини таъмирлаш ва сақлаш масалалари	32
10.	Бердиев Р., Амирова С. Зарафшон воҳаси сўнгги палеолит даври маданий-даврий хусусиятлари.	34
11.	Бобобеков А.Д. Тог ва тоголди минтақаси аҳолиси этноиктисодига табиий-шароит ва этноэкологик омиллар таъсири.	36
12.	Бодиров А, Бодирова З. XX асрнинг 20-30 йилларида Самарқанддаги тарихий ёдгорликларни қўриқлаш ва ўрганишда- Самкомстариснинг ўрни	39
13.	Ғаффоров Ш.С. Чор Россиясининг Туркистонда таълим борасидаги сиёсати	42
14.	Дармонова М.А. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси Миллий архив фонди ҳужжатларини жамлаш хусусида	46
15.	Джуманиязова Ф. Илк ўрта асрларда Тохаристон ва Кобул водийсида туркий сулолалар: муаммонинг қўйилиши	48
16.	Джуракулов М.Ж., Холматов Н.У. Сазаган маданияти янги манбалар таҳлилида	52
17.	Джуракулова Д. Ўзбекистон палеолит даврини ўрганишда халқаро ҳамкорликнинг аҳамияти.	56
18.	Ерметов А.А. Ўзбекистон ички ишлар органлари фаолияти тарихидан (XX асрнинг 30 йиллари мисолида)	58
19.	Жамолова Д. Бухоро амирлиги тарихига оид рисола	61
20.	Жумаев У.Х. Туркистон ўлкасига оид эсдалик кундаликлар ва мемуарлар тарихий манба сифатида	63
21.	Жуманазаров Х.С. Ўзбек халқ табобати анъаналари тизимида табиблик синови	65
22.	Жуманиязов Д. Қ. Мустабид тузум даврида Амударё вилоятида янги иқтисодий сиёсатнинг натижалари	67
23.	Зиёдов Шовосил. Самарқанд қайроқ тош битиклари	69
24.	Ирискулов О. Мустамлака даврида Самарқанд шаҳридаги христиан дини ибодатхоналар фаолиятдан	72
25.	Исакова Ф.Р. Основные направления социально-экономического развития узбекского кишлака в первые годы советской власти	76
26.	Исмаилова Ж.Х. Китобат санъатининг темурийлар давридаги ривож	77
27.	Исматуллаев Ф.О. Ўзбекистон – Европа Иттифоқи: санъат соҳасидаги халқаро алоқаларнинг ривожланиши	80
28.	Исроилов М.Я. Авестодаги худолар, маъбуд ва маъбудалар пантеони	82
29.	Каспаров А. Р. Обрядовые группы в погребальной деятельности некрополя Бустон VII.	85
30.	Каримова Д.О. Жанубий Ўзбекистонда илк давлатчилик асосларининг шаклланиши	89
31.	Қобулов Э.О. Богдорчилик-кишлоқ хўжалигининг муҳим тармоги	92
32.	Қораев Ш. Амир Темур илмий мажлислари	94
33.	Қодирова Л. Қадимги Хоразм таквими	95